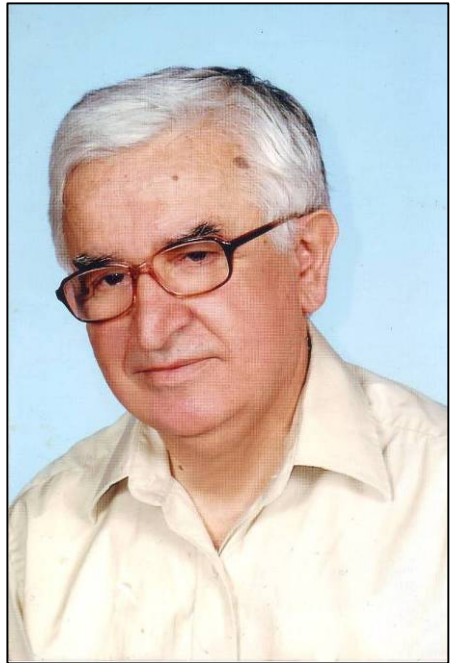

**UN VREDNIC URMAȘ AL LUI ION MUȘLEA:
 PROF. UNIV. DR. ION CUCEU**

Ion H. CIUBOTARU*

Pe la începutul celei de a treia decade a lunii lui cuptor din acest an, profesorul universitar Ion Cuceu, reprezentant de seamă al școlii etnologice clujene, a pășit în rândul *octogenarilor*. Aparține unei familii de țărani din Giurtelecul Hododului, o așezare pitorească și prosperă, situată în extremitatea sudică a județului Satu Mare, pe pantele vestice ale Dealurilor Sălajului, nu departe de orașelul Cehu Silvaniei. Asemenea multora dintre etnologii români, descendența lui reprezintă un titlu de noblețe, pe care-l poartă cu demnitate, spre cinstirea înaintașilor.

L-am cunoscut cu mai bine de o jumătate de veac în urmă, într-o primăvară timpurie ce se revărsa generoasă peste cetatea de la poalele Feleacului. Venisem la Cluj pentru a cunoaște mai îndeaproape fondurile documentare ale Arhivei de Folclor a Academiei Române, întemeiate de Ion Mușlea. Director

al institutului academic în care intram era, pe atunci, Ion Taloș, discipol apropiat al lui Mușlea, pe care învățatul transilvănean îl prețuia foarte mult, socotindu-l un cercetător deosebit de înzestrat, căruia îi prevedea o carieră științifică strălucită, ceea ce avea să se confirme întru totul.

Deosebit de amabil, cel ce diriguia destinele aceluia centru de cercetări științifice m-a ajutat să mă familiarizez foarte repede cu criteriile privitoare la organizarea, clasificarea și sistematizarea

* Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași – România.

materialelor folclorice din fondul respectiv, așa cum fuseseră gândite de ctitorul prestigioasei instituții etnologice. Celelalte documente, rezultate din cercetările folclorice contemporane, abia se tezurizau și aveau principii de ordonare pe care le văzusem la Institutul de Folclor din București. Săptămâna petrecută în capitala transilvană era pe sfârșite. Ultima zi fusese rezervată întâlnirilor colegiale, ce aveau să se dovedească deosebit de profitabile pentru toți cei implicați. S-au pus atunci bazele unor prietenii temeinice, care au înfruntat vremurile fără a se deteriora câtuși de puțin.

Să nu uităm că, la vremea aceea, mișcarea etnofolclorică clujeană se afla în plină expansiune. Pe lângă prodigioasa activitate desfășurată de întemeietorul arhivei amintite, oameni de știință precum George Vâlsan, Romulus Vuia, Valer Butură ori Gheorghe Pavelescu – pentru a-i numi doar pe cei proeminenți – dădeau la iveală lucrări etnologice valoroase, a căror valabilitate a rămas intactă până astăzi. Aceasta era atmosfera în care s-a format ca specialist în etnografie, folclor și antropologie culturală Ion Cuceu.

Nu știm dacă a avut șansa de a-i cunoaște personal pe cei câțiva dintre reprezentanții de frunte ai domeniului, dar se cheamă că a fost contemporan cu ei, i-a văzut pe stradă ori la bibliotecă, i-a ascultat conferențiind și, mai presus de toate, le-a consultat opera. În anii instrucției universitare a făcut parte din Cercul studenților folcloriști care, vară de vară, se deplasau prin sate, inițiindu-se în tainele cercetărilor de teren. N-o făceau la voia întâmplării, ci sub îndrumarea atentă a celor cu care se școleau, profesorii Dumitru Pop, Ion Șeuleanu, Nicolae Bot ș.a.

Cea dintâi descindere a lui Ion Cuceu în lumea rustică transilvăneană, alta decât aceea pe care o știa de acasă, a făcut-o pe Valea Drăganului. O remarcabilă zonă etnografică, brăzdată de apele pârâului cu același nume, ce pornesc de la poalele Munților Vlădeasa și se varsă în Crișul Repede, mai jos de Negreni. Așezarea ce și-a pus amprenta asupra întregii zone era una din cele mai vechi și conserva o civilizație tradițională de excepție. Particularitățile folclorice pe care le dezvăluia stârneau cel mai viu interes, deoarece se revendicau dintr-un spațiu de confluență a meleagurilor clujene cu cele bihorene. De altfel, satul Valea Drăganului, care de mai multă vreme este arondat județului Cluj, ținuse cândva și de Țara Bihariei, ceea ce înseamnă că sublimase esența spiritualității tradiționale din acele ținuturi binecuvântate.

Se poate spune deci că, pentru studentul Ion Cuceu, debutul cercetărilor de teren s-a produs sub cele mai favorabile auspicii. Iar teza de licență consacrată direcțiilor teoretice și metodologice promovate de Școala Sociologică a lui Dimitrie Gusti i-a netezit calea spre viitoarele preocupări științifice, care aveau să se dovedească atât de rodnice.

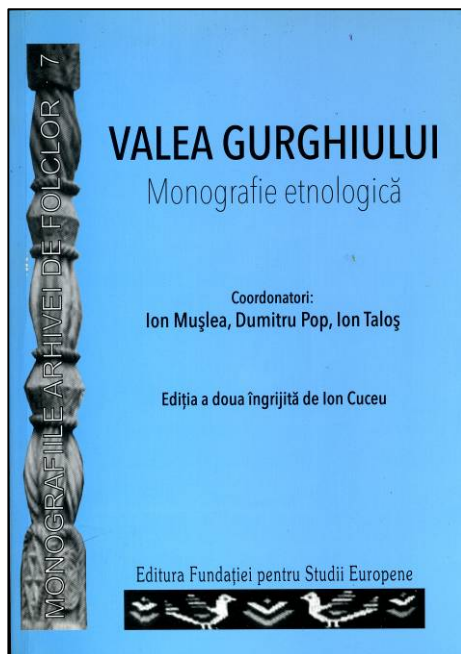
În toamna anului 1967, proaspătul absolvent al Facultății de Filologie de la Universitatea Babeș-Bolyai ocupa un post de cercetător stagiar la Secția de Etnografie și Folclor din cadrul Filialei locale a Academiei Române. Fiind începător, avea dreptul la o perioadă de acomodare, fără a i se încredința sarcini precise, ba chiar și la unele vizite pe care le putea face la institutele similare din țară. Dar cum toți colegii săi erau implicați într-o vastă campanie de cercetări folclorice, etnomuzicologice și coregrafice (româno-maghiaro-săsești) în satele de pe Valea Gurghiului, n-a pregetat nici o clipă. Și-a făcut bagajele și a pornit la drum împreună cu ceilalți.

Acțiunea fusese inițiată prin 1965 de Ion Mușlea, coordonată apoi de profesorul Dumitru Pop (1966-1969), iar ultimii doi ani (1970-1971) avea să fie îndrumată de Ion Taloș. La început, novicele Ion Cuceu a lucrat împreună cu mai-vârstnica lui colegă Olga Nagy, descoperind frumusețea și farmecul prozei folclorice locale, un domeniu pe care specialistă maghiară îl stăpânea foarte bine, iar colaboratorul său avea să-l investigheze ani în șir, cu rezultate dintre cele mai frumoase. A beneficiat apoi de tovarășia lui Ion Taloș, cu care a investigat practicile agrare și pastorale, s-a asociat și cu fostul său dascăl Dumitru Pop, în căutarea ceremonialurilor maritale, dar în cele din urmă a trebuit s-o ia și pe cont propriu, salvând de la uitare o bună parte din poezia datinilor de nuntă existente în zona explorată.

Câțiva dintre coechipierii acelei faimoase expediții și-au făcut cunoscute, destul de repede, roadele muncii lor, în coloanele diverselor publicații românești ori străine, care existau la vremea aceea. Cele mai multe comentarii însă au apărut în trei numere consecutive ale revistei „Marisia” (1978), buletinul științific al Muzeului Județean din Târgu Mureș. Treizeci de ani mai târziu, profesorul Ion Cuceu scotea ediția a doua a acelei prețioase monografii etnologice, într-un volum elegant, ce numără patru sute douăsprezece pagini. Valorizarea integrală însă a aceluia important proiect este departe de a fi încheiată. Au rămas nepublicate documentele care au stat la baza comentariilor științifice de tot felul. Acestea se păstrează în colecțiile arhivei de la institutul clujean, iar

faptul că multe dintre ele sunt deja transcrise constituie garanția că, nu peste multă vreme, vor ajunge pe masa de lucru a celor interesați.

Atunci când ne-am cunoscut, cercetările folclorice de pe Valea Gurghiului erau pe sfârșite. Ion Cuceu îmi vorbea despre experiența

avută cu mult patos și siguranță de sine, ceea ce însemna că botezul prin care trecuse îl maturizase. N-a pierdut, totuși, prilejul de a relua discuțiile despre fondul Mușlea – pe care tocmai îl văzusem –, semn că îl cunoștea foarte bine și nutrea o admirație nesfârșită față de cel ce făcuse posibilă o asemenea realizare științifică. S-a interesat în trecere și de proiectele ieșenilor, dar n-o făcea cu te miri ce curiozitate profesională, ci mai mult din politețe. Probabil că demersurile noastre i se păreau și lui, ca atâtor altora, simple aventuri. Când a cunoscut însă mai îndeaproape fondurile documentare ale Arhivei

de Folclor de la Iași, impresiile i s-au schimbat radical. Și nu a ezitat să le expună în câteva însemnări memorialistice.

Cam tot pe atunci, la un an-doi după angajare, Ion Taloș îi propunea noului venit să intre în colectivul care lucra la elaborarea unor teme de larg interes național, proiectate de același neobosit Ion Mușlea. Este vorba de *Corpusul cimiliturii românești* (pentru care aveau să se indexeze peste 50.000 de texte) și *Dicționarul tezaur al proverbelor românești*, întemeiat pe nu mai puțin de 150.000 de documente paremiologice. Cuceu a acceptat bucuros oferta care i se făcea și s-a apucat de treabă la modul cel mai serios. Sunt opere fundamentale, întocmite cu rigoare științifică exemplară, încât nu ne rămâne decât să regretăm că nu au văzut încă lumina tiparului. O încercare timidă în acest sens s-a făcut la un moment dat, tot de către Ion Cuceu. Prin anul 2006, el a publicat la Editura Litera Internațional din Basarabia un mic *Dicționar al proverbelor românești*, totalizând 7777 de texte. Adică o parte infimă din materialul existent la Cluj. Dar faptul că s-a bucurat de

o audiență atât de frumoasă dovedește cât de așteptată este tipărirea integrală a *Dicționarului tezaur*.

Epuizând fondurile documentare existente în țară, colegii clujeni s-au decis să poposească și la Arhiva de Folclor a Moldovei și Bucovinei, care abia se înfiripa. Setea lor de cunoaștere se îmbina, probabil, și cu dorința de a se convinge că experimentul cercetătorilor din capitala bătrânei provincii era într-adevăr viabil. Ne-am bucurat să-i avem oaspeți pe Ion Taloș, Virgiliu Florea, Ion Cuceu și Stela Belozarov în acea toamnă târzie a anului 1976. Iar faptul că lucraseră cu spor o săptămână încheiată constituia un indiciu că nu se întorceau acasă cu tolba goală. Ion Taloș a cercetat și o seamă de documente privitoare la datina colindatului, iar Ion Cuceu avea să revină la Iași, împreună cu Maria Cuceu, pentru a excerpta toate informațiile asupra obiceiurilor agrare din Moldova. Au fișat răspunsurile la chestionar, au făcut transcrieri de texte de pe benzile magnetice, încât baza de date pentru proiectul la care lucrau creștea văzând cu ochii.

Cercetările de teren, cu care se familiarizase încă de timpuriu, au rămas pentru Ion Cuceu o preocupare constantă ani și ani de-a rândul. Așa procedaseră toți etnologii de seamă ai țării, pentru a nu mai vorbi de cei din afara fruntariilor, iar el nu avea nici un motiv să-și caute alt drum. De la Ovid Densusianu, Romulus Vuia, Ion Mușlea sau Ovidiu Bârlea a învățat să-și delimiteze, cu mare claritate, domeniile ce urmau a fi abordate. Prin urmare, orice descindere într-un sat sau altul avea repere precise: *obiceiurile agrare*, *proza populară* și, într-o mai mică măsură, *ritualurile nuptiale*. Nu a existat nici o zonă folclorică arhaică în spațiul transilvănean pe care să n-o fi explorat. Din Bihor, Sălaj, Marmația, Țara Hațegului, ținuturile Zarandului și până în Codru sau Giurtelecul natal, de peste tot a cules câte ceva. Iar informațiile adunate, cele mai multe inedite, le-a așezat cu răbdare și pricepere la temelia celor două zidiri, cărora le-a jertfit cei mai frumoși ani ai carierei sale profesionale.

Studiile pe care le-a publicat în 1983 și 1987, împreună cu Maria Cuceu – *Actualitatea unei teme etnografice: obiceiurile agrare și Cercetarea obiceiurilor agrare și problema tipologizării lor* – anunțau deja pregătirea unei lucrări fundamentale, ce nu a întârziat să fie încredințată tiparului. Primul volum din seria *Vechi obiceiuri agrare românești. Tipologie și corpus de texte* este consacrat *Paparudei* și a apărut în anul 1988 la Editura Minerva. Este „o abordare științifică modernă și completă a unui domeniu de cercetare până azi vitregit, dar

de o mare importanță în cunoașterea ființei spirituale a poporului român”¹. O cercetare model, pe care etnologi ca Paul H. Stahl,

Nicolae Bot, Mihai Coman, Otilia Hedeșan sau Iordan Datcu n-au conținut s-o elogieze.

Ne bucuram că la vremea aceea autorii erau deciziși să se ocupe și de celelalte rituri agrare (*Mama Ploii, Tatăl Soarelui, Caloianul, Sângeorzul sau Bloaja, Cununa secerii și Plugușorul*), pentru că numai în felul acesta s-ar fi rezolvat definitiv problema riturilor fertilizatoare integrate celei mai importante îndeletniciri a poporului român. Au venit însă evenimentele din decembrie 1989, cu deschiderile, năzuințele și amăgirile lor. Ion Cuceu s-a lăsat dus de val – ca atâția alții –,

aruncându-se în vârtoarea vremurilor. Avea atât de multe de făcut.

Pe la începuturile lui 1990, grație demersurilor sale, așezământul pe care-l păstora din 1985 se transforma în institut academic (Institutul „Arhiva de Folclor a Academiei Române”), iar fondul rămas de la ilustrul său înaintaș se numea din nou *Arhiva Ion Mușlea*. Altfel spus, își recăpăta statutul uzurpat cu mai bine de o jumătate de veac în urmă. Și cam tot pe atunci, în deceniul de la cumpăna mileniilor, publicația institutului căpăta, în sfârșit, denumirea pe care fondatorii și-ar fi dorit să i-o atribuie încă de la început: „Anuarul Arhivei de Folclor”. Era cel mai frumos omagiu ce i se putea aduce marelui dispărut. Cât despre exegeza asupra riturilor agrare românești, nădăjduim că merituozii etnologi Ion Cuceu și Maria Cuceu vor găsi resursele necesare pentru a finaliza, așa cum se cuvine, proiectul din 1988.

Cealaltă dominantă a preocupărilor științifice ale etnologului clujean o constituie proza populară. Domeniul începuse să-l atragă încă de la îmbrățișarea carierei de cercetător științific, iar experiența

¹ Ion Cuceu, Maria Cuceu, *Vechi obiceiuri agrare românești*. Tipologie și corpus de texte. I. With a summary, București, Editura Minerva, 1988, p. 5.

acumulată pe Valea Gurghiului pare să fi fost hotărâtoare în această privință. Cam pe atunci se contura și ideea de a elabora o teză de doctorat cu această temă. În 1969 atrăgea atenția asupra povestitului influențat de lecturi în Ibănești – Pădure, județul Mureș, iar șase ani mai târziu prezenta comunicarea *Povești și povestitori din Giurtelec – Satu Mare*. Tot în aceeași perioadă (1967-1974) cerceta creațiile populare în proză de pe Valea Superioară a Mureșului, satele sălăjene, zona Codrului și Câmpia Transilvaniei, pentru ca imediat după aceea să investigheze, în același scop, Bihorul, Țara Hațegului, Țara Zarandului ș.a.

Disertația și-a pregătit-o sub îndrumarea profesorului Dumitru Pop și se intitula *Fenomenul povestitului. Încercare de sociologie și antropologie asupra narațiunilor populare*. Susținerea publică din 1978 a produs o impresie deosebită asupra examinatorilor, precum și a specialiștilor aflați în sala de festivități a Facultății de Filologie de pe strada Horia. Temeinicia lucrării rezultă și din faptul că, până la acea dată, doctorandul reușise să realizeze peste 500 de interviuri cu cei mai talentați păstrători ai narațiunilor folclorice transilvănene. Un volum de informații imens și deosebit de prețios, care n-ar trebui să zacă în fondurile Arhivei de Folclor a Academiei ori ale Laboratorului de Sociologie de la Universitatea clujeană, ci să fie dat publicității cât mai repede cu putință.

Plăcut impresionat de noutățile pe care le aducea teza de doctorat prezentată, ca și de acuitatea interpretărilor, membrii comisiei, cărora li s-au alăturat și câțiva dintre referenții externi, îl îndemnau pe autor să-și publice lucrarea fără întârziere. Protagonistul însă n-a încredințat-o tiparului decât spre sfârșitul secolului respectiv (1999), pentru că numai atunci reușise să facă o analiză adâncită a povestitului ca *proces de comunicare*. Adică să valorizeze, așa cum își dorea, câștigurile teoretice și metodologice dobândite din sociologie și antropologie, din sociolingvistică și semiotică. În felul acesta, povestitul apare ca un complex de valori social-umane vii, prinse în ansamblul unei vieți sociale date, precum și ca o realitate constitutivă a existenței colective. Publicarea cărții a reprezentat un veritabil eveniment editorial, iar numărul mare de recenzii – toate favorabile – probează valabilitatea demersului întreprins.

Cunoscut încă din Antichitate, fenomenul povestitului n-a fost analizat sub aspect sociologic decât în secolul al XX-lea. Atunci s-a constatat că narațiunile populare întruchiează obiectivări ale spiritului omenesc. Prilejurile de povestit, de o diversitate remarcabilă, pot fi

împărțite în două categorii: irelevante și tipologizabile. Primele par mai greu de încadrat în anumiți parametri. Celelalte, dimpotrivă, au fost

clasificate în funcție de structura mediului de povestit, de timpul sau locul desfășurării procesului comunicativ, precum și după gradul de iterativitate. Factorul de legătură îl constituie mesajul epic articulat și transmis de povestitor, receptat și decodat de grupul de ascultători. După opinia autorului, alături de basme trebuie luate în considerație povestirile superstițioase, unele legende și memoratele, texte ce n-au fost examinate cu atenție de către folcloriștii de odinioară.

Etnologul clujean a subliniat adevărul că mesajul narativ constituie o structură complexă și variabilă, a cărei încărcătură informațională se organizează,

cantitativ și calitativ, în raport cu nivelul performării povestitului. Factorul *cod* este valoros, nu atât prin componentele sale (*lingvistică, mimică, gestuală*), cât printr-o anume dispunere și configurare a acestora în cadrul discursului. *Ritm*ul comunicării verbale din timpul povestitului diferă de acela al conversațiilor zilnice.

Capitolul în care se ocupă de *Terminologia populară* i-a prilejuit lui Ion Cuceu un erudit excurs bibliografic, de la manuscrisul popei Grigore din Măhaci, până la contribuțiile lui Simion Florea Marian, Ion Cazan și Ovidiu Bârlea. Avatarurile cuvântului *poveste* sunt urmărite în scrierile veacurilor XVII-XVIII. De exemplu, în cronică lui Grigore Ureche, *poveste* avea înțelesul de eveniment istoric narat, întâmplare reală ori superstițioasă, relatare a unui incident dintr-o luptă, dar și de semn prevestitor. La Miron Costin, termenul capătă și sensul de tradiție orală veridică: „Precum au rămas den om în om în țară poveste”². Un traseu diferit l-a avut

² Ion Cuceu, *Fenomenul povestitului*. Încercare de sociologie și antropologie asupra narațiunilor populare, Cluj, Editura Fundației pentru Studii Europene, 1999, p. 81.

cuvântul *basm* (basn/basnă), care de la accețiunea de minciună, născocire, scornitură, a ajuns sinonim cu narațiunea fabuloasă.

Capitolele cele mai importante ale studiului sunt *Funcționalitatea comunicării și Medii, situații de povestit, povestitori*. În primul, se pornește de la Constantin Brăiloiu, cel care a observat rostul comunicării narative pentru grupul uman implicat. Potrivit ilustrului etnomuzicolog, dar și altor monografiști (Henri H. Stahl, Traian Herseni, Ion Ionică, Ion Cazan, Ernest Bernea, Ștefania Cristescu Golopenția), cultura populară este integrată sferei socialului, deși, la rândul ei, formează o unitate, un sistem. Inițial, povestitul a avut o funcție ritual-cultică. Magia băsmuitorilor era destinată alungării necuratului și a altor spirite nefaste din preajma așezărilor omenești. Elena Niculiță-Voronca preciza că poveștile trebuiau să fie lungi, pentru ca Dumnezeu să poată înconjura casa cu fiecare dintre ele de trei ori, spre purificarea spațiului. Funcția apotropaică a narațiunilor era atât de prețuită încât, în multe case, colibe păstorești sau forestiere, ritualul povestitului s-a păstrat în fiecare seară.

Îndepărtând influența malefică a vrăjilor și farmecelor, povestea fantastică asigură sporul animalelor din gospodărie. Ion Cuceu analizează multiplele fațete ale acestui ritual străvechi. Credințele se suprapun adesea peste pasaje de basm. La Dorna Candrenilor, de pildă, după cum afirma Ovidiu Bârlea, bătrânii credeau că dacă se spunea câte o poveste diferită în fiecare noapte, de la data intrării berbecilor între oi și până la primul făt, „atunci a face oaia on mniel năzdrăvan, să poată ști tăt șe-ai să paț”³. Superstiții asemănătoare existau și în Maramureș. Elementul constant al credinței străbune este „prescripția rituală de a nu repeta o narațiune pe durata gestației oii de la care ciobanul așteaptă mielul năzdrăvan”⁴. Un alt ritual cu funcții apotropaice, propițiatoare și purificatoare este cel reflectat în motivul *Pâinea își spune povestea* (K 555.1.1 și K 555.1.2 din Stith Thompson). De această dată este vorba de mentalități agrare.

Într-o altă secțiune a lucrării (*Celelalte funcții socioculturale*), autorul pornește de la unele afirmații făcute de Ovidiu Bârlea – antemergător în studiul valorilor formative și integratoare ale povestitului –, evidențiind acțiunea modelatoare a acestui fenomen asupra individului: „Tradiția narativă a unei colectivități umane a

³ Ovidiu Bârlea, *Antologie de proză populară epică*, I, București, Editura pentru Literatură, 1966, p. 16.

⁴ Ion Cuceu, *op. cit.*, p. 106.

decantat de-a lungul veacurilor, în forme de expresie epică, rituri și credințe, reprezentări mitice și religioase, alături de experiențe și trăiri”⁵. Funcția formativ-integrativă cumulează o seamă de valențe funcționale de interacție: comunicativă, de conservare, de inițiere, de integrare și derefulatorie.

Odată cu atenuarea sacralității și a aspectelor ritualice, narațiunea capătă o nuanță ludică, asociată de Ion Cuceu cu funcționalitatea estetică-distractivă. O importanță deosebită o are funcția cathartică. Frumusețea rostirii basmului, ritmul intern al comunicării au rol hotărâtor „în câștigarea stării de echilibru atât pentru individ, cât și pentru mediul social în care are loc actul narativ”⁶.

Deosebit de valoros este și capitolul privitor la *Medii, situații de povestit și povestitori*. Acesta remediază o lipsă în cercetarea narațiunilor populare de la noi. Noțiunile de *ocazii* și *prilejuri* de povestit au simplificat o realitate complexă. „S-au neglijat, astfel, aproape cu totul situațiile de povestit, atât de variate și difuze în viața cotidiană a satului românesc”⁷. Iscate din necesitatea de a sta noaptea la căpătâiul răposatului, pentru a-l apăra de spiritele malefice, poveștile *priveghiului* s-au axat pe motivele în care *semnul* este aducător de nenorocire în destinul eroilor.

Etnologul din capitala Ardealului acordă un rol important mediilor de povestit legate direct de ocupațiile de bază ale românilor: agricultura și păstoritul. Adică îndeletnicirile *cardinale*, cum le numea Petru Caraman. La clăcile de desfăcat porumbul, povestitul atenua monotonia lucrului. În Valea Gurghiului, spre exemplu, erau preferate poveștile lungi, specifice repertoriului stânenjarilor. Și în Sălaj, povestitul „la desfăcatul mălaiului” ocupa un loc de seamă, în cadrul căruia se performau narațiunile fantastice.

Mediile de povestit pastorale au avut, la rândul lor, o pondere importantă în formarea repertoriilor unor basmuitori faimoși. Povestitul în familie – cea mai încheagată și mai complexă unitate socială – contribuie la educarea copiilor. Odată cu cele dintâi cunoștințe, aceștia își însușesc limba, deprinderile, precum și stilul narativ al meleagurilor natale. Autorul nu neglijează nici alte medii de povestit, exterioare satului, cum ar fi lumea ostășească, șantierile, în genere toate colectivitățile de muncă.

⁵ *Ibidem*, p. 118.

⁶ *Ibidem*, p. 127.

⁷ *Ibidem*, p. 129.

Un interes aparte suscită și capitolul pe care-l consacră memoratelor, povestirilor superstițioase și legendelor. Aici se încearcă stabilirea ariei de răspândire a unei reprezentări mitice și a credințelor ce o compun în ambianța socială a colectivității rurale, examinându-se totodată reflexele narrative ale acestora în straturile memoriei colective. *Pădureanca* (Fata Pădurii) ori *Strigoii* prezintă o frecvență maximă în repertoriile povestitorilor transilvăneni, în vreme ce *Marșara* sau *Zgrimițeșii* (Solomonarii) apar cu mult mai rar. Regresiunea ultimelor motive narrative în repertoriile contemporane se explică prin diminuarea forței de influență a substratului din care s-au ivit.

La sfârșitul acestui remarcabil demers științific, Ion Cuceu își exprimă regretul că nu a putut lărgi substanțial baza documentară, astfel încât să pună la contribuție creațiile populare în proză de pe întregul cuprins al României. Dar chiar și așa, cercetarea sa este una temeinică, bazată pe un material bogat și variat, capabilă să ofere oricând un model pentru eventualele inițiative similare. Nu întâmplător, Viorica Nișcov – una dintre cele mai avizate specialiste în privința prozei folclorice – considera că lucrarea cercetătorului clujean este „cea mai completă prezentare până în momentul de față a fenomenului povestitului autohton, în dimensiunea lui istorică, sociologică, funcțională, semiotică și sociolingvistică, bazată pe investigare de materiale publicate [...], fonduri de arhivă, precum și pe cercetări intensive de teren”⁸.

O contribuție științifică importantă în domeniul epicii folclorice o reprezintă și editarea în 1987, alături de Maria Cuceu, a colecției lui Ioan Micu Moldovan, *Povești populare din Transilvania*, cu o prefață de Ovidiu Bârlea. Făceau astfel o restituire importantă și, în același timp, un act de dreptate față de profesorul de la Blaj, al cărui nume intra, în sfârșit, în istoria folcloristicii românești, ca *autor* al colecției pe care o întocmise. Inclusă în ediția critică din anul 2014, această operă⁹ reprezintă – prin numărul narațiunilor cuprinse și valoarea lor – prima mare colecție de proză populară din această provincie, depășindu-le pe cele ale Fraților Schott și Mircea Stănescu Arădanul. Urzeala celor 164 de texte epice respectă, în genere, tiparul tradițional. Chiar dacă unele variante cuprind

⁸ Viorica Nișcov, *Ești cât povestești*. O fenomenologie a basmului popular românesc, București, Editura Humanitas, 2012, p. 127.

⁹ Ioan Micu Moldovan, *Folclor din Transilvania (1863-1878)*, vol. I. *Povești, colinde și balade*. Ediție critică, postfață, note, indici și glosar de Ion Cuceu și Maria Cuceu. Introducere de Ovidiu Bârlea, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2014; vol. II, 2015.

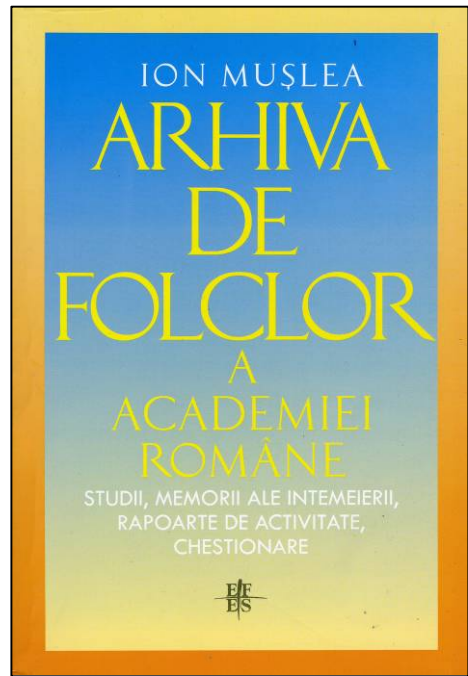
inflexiuni livrești și latinisme greoaie, iar altele prezintă stângăcii în exprimare, cele mai multe dintre ele cultivă graiul local, colorat cu proverbe, zicători și expresii idiomatice. Culegători ca Demetriu Pop, Vlasiu Precup și Mihai Străjanu au notat basme armonioase din punct de vedere compozițional, cu o curgere logică a episoadelor și respectarea formulelor introductive, mediane și finale.

Merită subliniat și faptul că, pe lângă narațiuni, manuscrisele rămase de la *Moldovănuț* conțin și piese folclorice în versuri, baladele, cântecele lirico-epice, colindele și chiar cântecele propriu-zise suscitând un interes aparte. Textele sunt transcrise după originalele aflate la Sibiu și Cluj, acestea din urmă incluzând și manuscrisele din Biblioteca Arhidiecezană de la Blaj, de existența cărora Adrian Fochi nu avea cunoștință. Munca editorilor, de restituire integrală și la nivelul tuturor exigențelor a colecției cărțurarului blăjean, avea să se dovedească deosebit de anevoioasă. Ei n-au precupețit însă nici un efort, închinându-i lui Ioan Micu Moldovan toată cinstirea cuvenită. Este un indiciu clar că volumele ce alcătuiesc seria *Folclor din Transilvania*, pregătite pentru tipar de Ion Cuceu și Maria Cuceu, pot constitui *ediția definitivă* a acestei îndelung nedreptățite opere. Iar ecurile pe care le-au avut în rândul specialiștilor dovedește că și-au câștigat deja locul în panteonul nostru etnocultural, numărându-se printre realizările de seamă ale etnologiei românești.

Ultimul deceniu al veacului ce încheia mileniul trecut a fost pentru Ion Cuceu unul al deciziilor majore. Iar el avea să arate, în ciuda discreției care-l caracterizează, că era pregătit să facă față tuturor provocărilor. Nu se acomodase încă în funcția de director al Institutului „Arhiva de Folclor a Academiei Române”, care este efectiv creația lui, și o altă direcție de afirmare bătea la ușă. Este vorba de cariera didactică, pe care orice cercetător științific bine pregătit o poate îmbrățișa cu succes. Au dovedit-o, de-a lungul timpului, Romulus Vuia, Ovidiu Bârlea, Ion Taloș și atâția alții.

Ion Cuceu va ajunge deci profesor de etnologie la Facultatea de Litere în care se formase, dar și la Facultatea de Studii Europene, arondată aceleiași Universități Babeș-Bolyai. Instituția de învățământ superior nou creată aparținea Fundației pentru Studii Europene, în subordinea căreia se găsea și o editură. Nu se hotărâse încă cine o va dirigi. Deocamdată, alături de ceilalți universitari (Dumitru Pop, Ion Șeuleanu, Virgiliu Florea), directorul institutului academic avea să devină un dascăl de prestigiu, contribuind la instruirea mai multor generații de studenți și la desăvârșirea pregătirii lor, ca viitori etnologi, prin excelenta școală doctorală clujeană.

N-a trecut însă multă vreme și profesorul Cuceu era numit director general al Editurii Fundației pentru Studii Europene. O investiție cât se poate de inspirată, pentru că a onorat-o așa cum puțini alții ar fi fost în stare să o facă. El a lansat de îndată un ambițios program de tipărituri, în cadrul căruia își găsea locul o amplă secțiune de valorizare a documentelor din arhiva întemeiată de Ion Mușlea. Și ca un suprem omagiu adus marelui său înaintaș, primul volum – tipărit în anul 2003 – se intitulează *Arhiva de Folclor a Academiei Române* și poartă semnătura ctitorului. O carte de aproape 400 de pagini, format academic, între copertile căreia sunt reunite studiile, memoriile întemeierii, rapoartele de activitate și chestionarele întocmite de vizionarul cărturar cu atâta pricepere și devotament.

Scos cu ocazia împlinirii a trei sferturi de veac de la edificarea prestigioasei instituții, volumul este însoțit de crezul editorului: „Am considerat că era nevoie să reconstituim și să restituim dosarul întemeierii, al primei și celei mai fecunde perioade din evoluția Arhivei de Folclor a Academiei Române, aceea dintre anii 1930-1948”¹⁰.

La un moment dat, editorii își exprimă regretul că n-au putut include în acest prim volum și vasta corespondență purtată de Ion Mușlea cu cei ce contribuiseră efectiv la înălțarea edificiului amintit. Dar poate n-a fost rău că s-a întâmplat așa. Căci tomul în discuție, atât de bine echilibrat, n-ar mai fi suportat nici o adăugire, iar valoroasa corespondență, ce nu părea că va mai fi tipărită vreodată din cauza imensității sale¹¹, ieșea la

¹⁰ Ion Mușlea, *Arhiva de Folclor a Academiei Române*. Studii, memorii ale întemeierii, rapoarte de activitate, chestionare, 1930-1948. Ediție critică, note, cronologie, comentarii și bibliografie de Ion Cuceu și Maria Cuceu. Prefață de Ion Cuceu, Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene, 2003, p. 33.

¹¹ *Ibidem*, p. 35-36.

lumină după mai bine de un deceniu. O da publicității Cosmina Timocea-Mocanu, o colaboratoare apropiată a profesorului Cuceu, într-o ediție monumentală în două volume¹², demnă de toată lauda.

Entuziasmat, directorul institutului însoțește cele două tomuri masive de o prefață caldă, în care nu contenește să elogieze izbânda fostei sale studente. Ba mai mult decât atât, lasă să se înțeleagă că, până în 2020, când ctitoria lui Mușlea împlinea 90 de ani de existență, evenimentul avea să fie cinstit de un studiu monografic asupra *arhivei*, elaborat de aceeași Cosmina Timocea. Vreamea însă a trecut, lumea s-a mai schimbat și cum socoteala de-acasă nu se potrivește cu cea din târg, lucrarea preconizată n-a mai apărut. S-a întâmplat ca și anul celebrării să fie blocat, dar pentru „cumplitele vremi” ce s-au abătut asupra noastră nu putem cere socoteală nimănui.

Așa cum fusese gândit la început, proiectul editorial schițat de profesorul Cuceu căpăta proporții hasdeiene. Nu l-a putut înfăptui întocmai, dar să publice vreo treizeci de cărți într-un timp relativ scurt nu-i o treabă la îndemâna oricui. Volumului din anul 2003 avea să-i urmeze altul – la fel de impunător –, ce-și propunea să aducă la cunoștința celor interesați „evaluările specialiștilor” asupra *arhivei* și a prețiosului său buletin științific „Anuarul Arhivei de Folclor”. În felul acesta, se putea „argumenta temeinic orizontul teoretic modern al noii orientări în studierea culturii tradiționale cu care venea institutul clujean”¹³. Și pentru a fi cât mai convingător, directorul general al editurii avea de gând să adune la un loc, în tomuri succesive, operele tuturor reprezentanților școlii etnologice clujene, în ediții științifice riguros alcătuite.

Atenția sa rămâne însă concentrată asupra documentelor teaurizate în fondul Mușlea. Lansează deci două mari colecții (*Monografiile Arhivei de Folclor a Academiei Române și Cercetări etnologice zonale*), în care aveau să fie tipărite mai multe volume, toate bucurându-se de cea mai frumoasă primire din partea specialiștilor. Cum era și firesc, primul număr din seria monografiilor, un adevărat model, fusese rezervat studiilor elaborate de Ion Mușlea: *Șcheii de la Cergău și folclorul lor, Cercetări folclorice în Țara Oașului și Cercetări etnografico-folclorice în Valea Gurghiului (jud. Mureș)*.

¹² Ion Mușlea, *Schimburi epistolare cu respondenții la chestionarele Arhivei de Folclor a Academiei Române*, vol. I: A-L. Ediție îngrijită, note și studiu introductiv de Cosmina Timocea-Mocanu. Prefață de Ion Cuceu, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2014; vol. II: M-Z, 2015.

¹³ Idem, *Arhiva de Folclor...*, p. 32.

Toate trei însumează vreo 550 de pagini, comentariile teoretice fiind însoțite de texte, glosare, schițe și 29 de fotografii alb-negru, înfățișând crâmpoie edificatoare din lumea satelor investigate¹⁴.

Cercetărilor monografice semnate de Ion Mușlea aveau să li se adauge cele întocmite de basarabeanul Petre V. Ștefănuță (*Folclor din județul Lăpușna și Cercetări folclorice pe Valea Nistrului de Jos*), apoi studiile lingvistului Emil Petrovici (*Folclor din Valea Almăjului (Banat) și Folclor de la Moșii din Scărișoara*), cel al lui Vasile Scurtu (*Cercetări folclorice în Ugocea românească*), al lui Gheorghe Pavelescu (*Cercetări folclorice în sudul județului Bihor*) și atâtea altele. Coordonatorul colecției își avertizează însă cititorii că genericul sub care așezase noua serie de publicații ale arhivei clujene nu era unul restrictiv ci, dimpotrivă, cât se poate de generos: „Nu vom omite, desigur, edițiile de autor ale unor cărți rezultate din cercetări ale ultimelor generații de specialiști, întemeiate pe etnometodologii noi, înțelegând să promovăm *fieldwork*-ul și să încurajăm, fără prejudecăți, afirmarea antropologiei culturale și a noii etnologii europene în România”¹⁵.

Un gând răzleț al prodigiosului editor mi-a reținut atenția în chip deosebit: „Intenționăm să tipărim *Monografia Ținutului Pădurenilor Hunedoarei*, datorată lui Ovidiu Bârlea”¹⁶. Vestea m-a emoționat. Știu multe despre această operă exemplară, cu un destin atât de vitreg. N-are nici o legătură cu studiile zonale alcătuite sub egida arhivei de la Cluj, dar cred că este cea mai temeinică lucrare de acest gen care s-a scris vreodată. Am văzut-o și am răsfoit-o pe îndelete în odăița autorului, de pe strada Sfinții Apostoli, cu mai bine de patru decenii în urmă. Era gata de tipar dar, din păcate, n-au apărut decât două capitole privitoare la ceremonialul funebru¹⁷. Măhnit, profesorul Bârlea a așezat cu grijă dactilograma în niște coli groase și decolorate, a legat pachetul cu o sfoară de tort, s-a urcat pe un scăunel și a pus lucrarea la loc, pe raftul de sus din partea stângă a bibliotecii. Editarea integrală a acelei faimoase moșteniri științifice, la care marele folclorist ținea atât de mult,

¹⁴ Idem, *Cercetări etnologice zonale*. Ediție critică, note și un glosar de Ion Cuceu și Maria Cuceu. Studiu introductiv de Ion Cuceu, Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene, 2004.

¹⁵ *Ibidem*, p. XXXVIII.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Ovidiu Bârlea, *Cântecele rituale funebre din Ținutul Pădurenilor (Hunedoara)*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei” pe anii 1968-1970, Cluj, 1971, p. 361-407; Idem, *Bocetele și verșurile funebre din Ținutul Pădurenilor (Hunedoara)*, în aceeași publicație, anii 1971-1973, Cluj, 1973, p. 509-581.

va constitui un titlu de glorie pentru etnologul ce va avea șansa de a o încredința teascurilor tipografice.

Animatorul amplului program editorial demarat în deceniul întâi al noului mileniu nu și-a îngăduit nici un răgaz. Între anii 2005-2007, ajutat de Maria Cuceu, Ion Șeuleanu și Anamaria Lisovschi, a pus în circulație patru cărți dense, în care sunt cuprinse mai toate informațiile existente în arhiva Mușlea referitoare la *Ritualurile de nuntă din Transilvania*. Un loc important în acest context îl ocupă ceremonialul marital bihorean, cu numeroasele lui specificități, unele dintre acestea având o vechime impresionantă. Știrile despre nunțile de altădată – „cu zasglău”, „fără zasglău”, „nunta fugălită” și cea „dă sară”, ca și *Cântecul lăcății*, *Aleruirea miresei* ori *Nevesteasca* – dezvăluie un repertoriu ritual-ceremonial fascinant.

Tot în anul 2007, etnologii Ion Cuceu și Maria Cuceu puneau laolaltă documentele folclorice inedite, din același fond arhivistic, subsumate *Ritualurilor agrare românești*. O temă atât de dragă lor, asupra căreia s-au oprit întotdeauna cu bucurie și cu o dăruire rar întâlnită. Primul volum numără 412 pagini și ilustrează prezența *Plugușorului* în spațiul românesc extracarpatic. Cu greu te poți decide care dintre piesele culese din Muntenia estică, Dobrogea sau Moldova istorică sunt mai valoroase.

Surpriza însă o produc o bună parte dintre plugușoarele basarabene, îndeosebi acelea care circulau, la începutul secolului trecut, în satele din Bălți, Cetatea Albă, Hotin și Soroca. Toate acestea au un farmec aparte, ele conservând metafore insolite, precum cea a *porților* gospodarului – poleite la ceas de sărbătoare –, a *merelor de aur* dăruite plugarului primordial sau a *belșugului* ce se revarsă peste casele alduite. Sunt texte ce incită la interpretări îndrăznețe (magico-mitice), cu trimeri la structurile arhaice ale datinii. Cel de-al doilea volum a apărut în anul 2008 și se ocupă de *Orațiile după colind în spațiul românesc intracarpatic*. Piesele corpusului aduc multe argumente în favoarea vechimii și a unității poeziei ritual-ceremoniale de la cumpăna anilor.

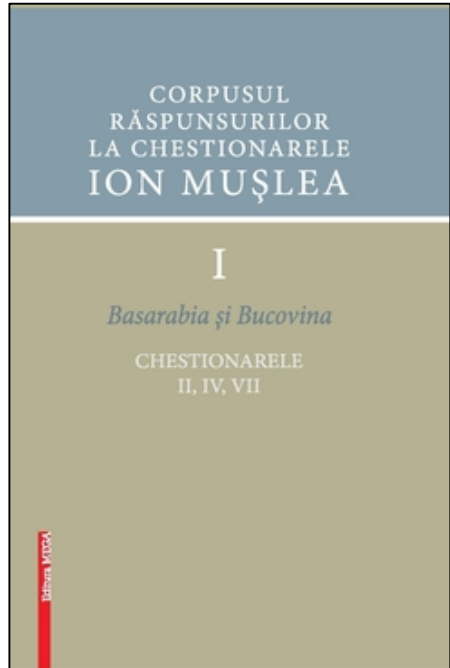
În anul 2015, profesorul Cuceu inițiază o altă modalitate de valorizare a documentelor etnologice din arhiva reputatului său antecesor. Se bizuie pe sprijinul neprecupețit al Mariei Cuceu, dar și al Cosminei Timocea-Mocanu, din ce în ce mai familiarizată cu patrimoniul pe care a avut norocul să-l cerceteze. Cei trei încep să publice *Corpusul răspunsurilor la chestionarele Ion Mușlea* (II, IV, VII și *Șezătoarea*), o colecție fundamentală, de a cărei tipărire – într-o ediție de-a dreptul

elegantă –, se ocupă, cu mult profesionalism, Editura Mega din Cluj-Napoca. Primul volum număra 690 de pagini și reunește răspunsuri din Basarabia și nordul Bucovinei (satele românești de dincolo de graniță), în vreme ce al doilea, de aproape o mie de pagini, grupează informațiile primite din Moldova și Bucovina.

Cele patru chestionare au fost distribuite de Mușlea după cum urmează: II (Obiceiurile de vară) în anul 1931, IV (Obiceiurile de primăvară) în 1932, VII (Calendarul poporului pe lunile octombrie-decembrie) în 1933, iar al patrulea, trimis în același an, privește *Șezătoarea* și literatura ei. Din Moldova istorică s-au întors la Cluj o sută două răspunsuri, 49 fiind completate în satele din stânga Prutului, iar 53 în cele din partea dreaptă a râului.

Chestionarul al doilea se referă la *Călușeri*, *Sânziene* sau *Drăgaică* și obiceiurile de la seceriș (primul mănunchi de spice sau *legătoarea*, *cununa*, *iepurele grâului*, *ultimul snop*). Întrebările celui de al patrulea chestionar, optsprezece la număr, sunt distribuite astfel: patru pentru *venirea primăverii*, trei privitoare la *pornirea plugului*, două vizând *focurile rituale*, trei legate de ziua *Sfântului Gheorghe*, cinci cu trimitere la *Sărbătorile de Paști*, iar ultima referitoare la credințele, obiceiurile și legendele ce gravitează în jurul lunilor martie, aprilie și mai. În ce privește *Șezătoarea*, aceasta este urmărită în toată complexitatea sa. Denumiri locale, prilejuri de organizare, participanți, locuri și norme de desfășurare, activități, petreceri etc.

Structura celor două volume este aproximativ aceeași. După un preambul, în care sunt cuprinse studiul introductiv semnat de Ion Cuceu, nota editorilor și chestionarele, urmează conținutul propriu-zis, împărțit în trei secțiuni: I. *Corpusul răspunsurilor* (vol. I, p. 7-346; vol. II, p. 7-426), II. *Sistematica. Tipologica. Analitica*. Excerpte pentru lucrări de referință (vol. I, p. 347-613; vol. II, p. 428-885), III. *Aparatul*

critic (vol. I, p. 615-690; vol. II, p. 887-996). Inspirați de indicele tematic al *arhivei* întocmit de Mușlea, dar și de *fișele cumulative* gândite de acesta, editorii au decis să ducă mai departe proiectul magistrului, adâncindu-l. A rezultat un instrument de lucru prețios, ce va sta la baza multora dintre cercetările etnologice viitoare.

Profund recunoscător înaintașilor cu care s-a format, etnologul Ion Cuceu și-a făcut o datorie de onoare din a-i cinsti așa cum se cuvine. Pe distinsul profesor Dumitru Pop, dascălul de care a fost atât de apropiat, ar fi vrut să-l omagieze încă din timpul vieții. N-a putut trece însă peste voința celui implicat care, cu multă delicatețe, i-a refuzat propunerile. I-a închinat, totuși, o conferință națională postumă, ținută la Filiala clujeană a Academiei Române, cu numai două zile înainte de data la care ar fi împlinit 85 de ani de la naștere. Contribuțiile științifice ale participanților și-au găsit locul într-un impunător volum¹⁸, dat la iveală de Editura Mega și cea a Fundației pentru Studii Europene.

Gânduri pioase a avut și față de alți doi mentori (Ion Mușlea și Ovidiu Bârlea), savanți în memoria cărora a organizat un simpozion de aleasă ținută profesională, manifestare de prestigiu ce s-a finalizat prin publicarea unei cărți¹⁹ pe măsura valorii celor doi învățați. Pentru că mai ales de la ei a deprins rigoarea și acribia muncii pe care a desfășurat-o, orientarea spre interdisciplinaritate și sobrietatea stilului științific.

¹⁸ *Mentori și discipoli: 85 de ani de la nașterea Profesorului Dumitru Pop (1927-2006)*. Editori: Ion Cuceu și Maria Cuceu, Cluj-Napoca, Editura Mega, Editura Fundației pentru Studii Europene, 2012.

¹⁹ *Metode și instrumente de cercetare etnologică. Stadiul actual și perspectivele de valorificare. Studii închinare memoriei savanților Ion Mușlea și Ovidiu Bârlea*. Editori: Ion Cuceu și Maria Cuceu, Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene, 2011.